

Роман КРАПИВНИЙ
(Ніжин)

Гутний промисел на теренах Ніжинського полку в середині XVII – XVIII ст.

Дослідження виробництва на теренах Ніжинського полку в XVII–XVIII ст. досі лишається малодослідженою ділянкою нашого історичного минулого. В контексті розробки проблеми соціально-економічного розвитку Лівобережної України значна увага зосереджена на розвитку ремісничого цехового виробництва, і мало уваги приділяється промислам, які беззаперечно посідали важливе місце в економічному розвитку регіону.

На думку О. Компан, промисли за характером виробництва з самого початку вимагають більшої, ніж ремесло, концентрації робочих сил і засобів виробництва. Вони «не можуть працювати цеховим способом». Як правило, промисли засновувалися за межами міст, хоч і були більше зв'язані з містами, ніж із селом. Промисли постачали місту потрібну йому сировину та напівфабрикати. Це були головним чином підприємства видобувної промисловості [1].

Однією з важливих галузей виробництва у XVII–XVIII ст. стає гутний промисел, який у першу чергу задовольняв потребу місцевого населення. Гута як осередок скляного виробництва на Чернігівщині вперше стала предметом дослідження відомого українського історика, археографа, архівіста і генеалога В.Л. Модзалевського «Гути на Чернігівщині» (1926) [2].

У сучасній історичній науці дослідженням виробництва скла в Україні займаються Л.І. Виноградська [3], С. Мартинюк [4] та Е.Ю. Починок [5], О.В. Харитонова [6] й інші. Але ці роботи мають загальний характер і не ілюструють стан розвитку гутного виробництва безпосередньо в межах Ніжинського полку як адміністративно-територіальної одиниці.

Яка ж роль і місце цих промислів у економічному житті полку?

Скляне виробництво на території сучасної України має дуже глибоке коріння. Підтвердженням даного твердження є археологічні знахідки скляних намистин серед матеріалів поселень і могильників лужицької, липицької, пшеворської та зарубинецької культур [7]. Дійшли до наших часів і роботи руських скляних майстрів, вироби яких – «намистини, браслети, посуд, віконне скло і коштовна мозаїчна маса (смальта)» [8].

Уже в XVI – першій половині XVII ст. в соціально-економічному розвитку західноєвропейських країн помітною тенденцією стало встановлення капіталістичних відносин. Навпаки, в східноєвропейському регіоні вони не набули значного поширення через консервацію панщинно-фільваркової моделі економічних відносин [9].

Значні зрушення в соціально-економічному житті Лівобережжя відбулися після визволення українського народу від польсько-литовського поневолення в результаті Національної революції 1648–1676 років. Із утворенням нової Козацької держави населення (селяни, міщани, козаки) отримали нові можливості та права для створення нових і покращення старих галузей виробництва як у сільському господарстві, так і у промисловому виробництві.

У середині XVII ст. на Лівобережній Україні активно створюються т.зв. скляні заводи – гуті. Їх локалізація була зумовлена насамперед географічним розташуванням регіону, адже для гутного промислу потрібна була наявність лісових насаджень для випалювання поташу та поклади піску, крейди та вапна. Саме поташ, пісок, крейда та вапно – сировина для виготовлення скляної маси.

На думку відомого дослідника чернігівських гут В. Модзалевського для створення гуті потрібна низка різних умов.

Щоб поставити гуту, потрібна, крім згаданих географічних та геологічних умов, ще одна важлива умова – особиста ініціатива й знання в царині скляного промислу. Центральна та місцева влада, знов-же й власники маєтків в особі монастирів та представників старшини, ставилися дуже спочутливо до планів гутників – поставити гуту та виробляти на ній скло. Через гуті власники діставали змогу використовувати всі свої лісові багатства, що їх під той час взагалі було важенько експлуатувати. Крім того, біля гут завсіди могла прохарчуватися місцева людність. Звідси ясно, чом гуті, як джерело доходу, так швидко поширюються в державницьких маєтках, що лежали в лісовій частині Чернігівщини. А як кожен, хто хотів поставити гуту, мусів мати відповідне технічне знання, то ми гадаємо, що перші гутники в нас на Чернігівщині були емігранти з Волині або Литви, де гутний промисел повстав раніш, ніж на Лівобережжі. І справді, серед гутників є чималий відсоток емігрантів з Польщі, Литви, Волині, ба навіть Великороси, де в суміжних із Чернігівщиною губерніях теж виник гутний промисел. А втім його перенесено туди від нас. Люди, котрі вмів виробляти скло, трапляються в історії чернігівських гут як відкупники гут, або майстри, до того зайшлий елемент трапляється в великій кількості ще в половині XVIII ст. [10].

О. Лазаревський, описуючи географічне розташування Ніжинського полку, зазначав, що: «Произраставшие на пространстве Нежинского полка леса были по преимуществу лиственные; хвойные леса являются в них лишь вкрапленными там, где почва из серой переходит в сыпучий песок. В лесах Нежинского полка почти вовсе не существовало ни будничкой, ни гутничкой промышленности, которая была так развита в лесах Стародубья. Отсутствие этой промышленности зависело кажется, от недостатка населения, которое в пределах Нежинского полка было очень незначительно еще и в перв[ой] полов[ине] XVII в.» [11].

На думку В. Модзалевського, не малонаселеність території полку, а його родючі землі були причиною того, що гутна промисловість не набула значного поширення. Натомість, дивлячись на локалізацію одних із найперших гут на Чернігівщині, які належать до 1660-х років, слід зауважити, що гуті при с. Грузьке Кролевецької сотні та в с. Гута (на Конотопщині) входили до складу Ніжинського полку. Загалом, зі сторінок праці В. Модзалевського «Гуті на Чернігівщині» можна визначити, що на території полку в другій половині XVII – першій половині XVIII ст. існувало близько 10 гутних заводів.

Цікаві дослідження щодо структури організації та процесу гутного виробництва провила О. Компан. Опираючись на роботи О. Лазаревського, В. Рожанківського, В. Січинського та низку джерел, дослідниця зазначає:

З технічного боку гута являла собою досить просте виробництво. Назва «гута» означала будинок, в якому знаходилася скловарна піч.

Крім приміщення з скловарною піччю на гуті були комори для зберігання готової продукції і сировини. Часто гутництво сполучалося з добуванням поташу як сировини.

Отже, поруч могли бути і поташні буди. Якщо власної буди гута не мала, то купувала поташ на стороні. Привозили також поташ на гуту купці-посередники.

Гути, як і інші промисли, особливо часто засновувались представниками феодальної верхівки, старшиною і шляхтою і на певних умовах передавались під нагляд і керівництво майстрів-гутників. Гути були різних розмірів. Особливо великі мали по 2, а можливо, і більше склоробних печей. Так, на Чернігівщині гута на р. Блешні, заснована в першій половині XVIII ст., мала 2 печі – для простого скла і кришталевого. Цілком можливо, що і в XVII ст. були такі гути на 2 печі для різного скла.

Розвинена технічна термінологія гутництва свідчить про спеціалізацію майстрів і робітників. На чолі підприємства стояв майстер-гутник, він же часом виступає не як власник, а як орендар або управитель гуту. Гутники видували і взагалі обробляли скляну масу. Шулярі наглядали за опаленням печі, дроворуби і дрововози постачали паливо, інші люди складали готовий товар, займалися виготовленням фарб і фарбуванням скла. Крім того, при гутах були гончарі, ковалі, які виконували різні допоміжні роботи, робили різні форми, потрібний інструмент. Тут же працювали склярі, або оболонники, які склили вікна за замовленням. Якщо поташ не привозили з сторони, то тут же працювали і спеціалісти по виготовленню поташу: попельники, що робили попід, будники, що виготовляли з попелу поташ, осмольники, що доставляли потрібне для цього смолисте соснове дерево, та інші допоміжні робітники – підводчики, носильщики тощо [12].

Одним із перших і найбільш згадуваних дослідниками осередків скляного виробництва на теренах Ніжинського полку була, мабуть, гута поблизу с. Грузьке Кролевецької сотні. О. Лазаревський, говорячи про заснування с. Грузького, розкриває питання коли та ким воно було «поселене» та як змінювалися його власники. Але надзвичайно цінними є свідчення дубовицького жителя Федора Дубоноса від 1722 р., зі слів якого можна приблизно датувати час заснування гуту.

Лет 50 тому назад пришел отец мой из Нижина в Дубовичи и занял себе, вмисти с зятем своим яном Шотом, мазуром, вольную пушу между Кролевецем и Воронежом и построил там гуту (стеклинный завод); но не имея достаточных средств принял к себе в товарищи Захария Голуба, рассчитывая, что Голуб даст денег на улучшение гуты, и, кроме того как «швагер» гетмана Самойловича, будете вообще полезным товарищем. И таким образом Дубонос с Голубом владели вместе гутую и прибыль получали вмисти. Но когда Дубонос, по недостатку средств, не мог производит на гуту одинаковым съ Голубомъ затраты, то уступил Голубу и свою часть <...> [13].

В. Модзалевський, описуючи гуту, підтверджує дані О. Лазаревського та відносить її до однієї з найдавніших на Чернігівщині: «Гута, що була в цім місці і що біля неї згодом і витворилося з слободи згадане село, це одна з найдавніших гут на Чернігівщині. Закладено цю гуту, мабуть, за 1660-х років» [14].

За матеріалами В. Модзалевського, у 1667 р. Захарій Голуб одержав від Ніжинського полковника Артема Мартиновича дозвіл збудувати біля гуту слободу та хутір. Після смерті Захарія Голуба гутую та землями заволодів кролевецький сотник Іван Маковський, який 11 листопада 1689 р. отримав гетьманського універсала «на право володіти Голубовою гутую». Занепадала гута в 1723 р., але суперечки між Маковським і нащадками Голуба тривали до 1733 р. [15] Підтвердженням є «Наказ Павла Полуботка і генерального бунчужного Якова Лизогуба кролевецькому сотникові забезпечити вдові кролевецького сотника Маковського непорушності прав на Гутище» від 19 гру-

дня 1722 року [16] та «Донесення Анастасії Маковської від 20.03.1723 р. про безпідставність скарг Марії Голубовської на захоплення колишнім крелевецьким сотником Яковом Маковським у її чоловіка Голубовського губища біля хутора Грузького, Крелевецької сотні» [17]. Цікавим є той факт, що у «Описі Новгород-Сіверського намісництва (1779–1781)» жодних згадок про гуту біля с. Грузьке немає [18].

Тож, можна припустити, що в результаті тривалих суперечок за гуту біля с. Грузьке, вона повністю припинила своє існування – тому на 1781 р. відомості про неї відсутні.

Як стверджує О. Компан, нерідко гуті становили власність багатих міщан і козаків. У 1670-х роках була заснована гута в Глухівському повіті на хут. Гутка (Вороніжської сотні) якимсь Іваном Томаченком. Дещо пізніше Томаченко продав гуту заповзятливому ділку Лазарю Матвійовичу. Гута ця працювала ще в 1690-х роках, що видно з акта, яким встановлювалася межа між хут. Гутки і с. Чорторій. Жителі Чорторія уклали з Матвійовичем умову, згідно з якою дозволяли йому рубати ліс для гуті, а також користуватися частиною їхнього ґрунту [19].

Дещо ширші відомості містяться у працях О. Лазаревського «Описание Старой Малороссии. Материалы для истории заселения, землевладения и управления. Полк Нежинский» [20] та В. Модзалевського «Гуті на Чернігівщині» [21]. До якого часу існувала гута сказати важко. З матеріалів В. Модзалевського, які основані на чіткій джерельній базі, можна простежити наступне:

У купчій від 29 листопада р. 1675 «ІваньТомасченко, гутникъ, обывател Воронижский купил ной потреби моей продалъ гуту мою непенную и нѣ в чим никому незаведеную, коштомъ моим власнымъ споражоную, в лѣси, ку рѣтце Теревени, зовсѣмъ, то ест кґрунтами, полями и на іхъ присѣвками, почавши унизь к Рагозѣ, якъ пал забитая, з сѣножатю, з другого боку – по признаки, якъ хресты роблены, от поля по Собычовские нивя, ажъ по гостинець до самого бору, а счо в середину члвѣкъ Собычевский улѣзь з ласки мое, – и то до гуты належит, з сѣножатми, з дубровою, з ставом и з домами, овозгола, яко есть власност моя приналежитая, – славетне уроженому пну Лазареву Матвѣевичови, обывателе вибывшому Олховскому, а тепер Воронижскому, за певную сумму золотыхъ семьдесят и п'ят <...>». У 1691 р. існування гуті підтвержене актом, що встановлював межі хутора Гутки і села Чорторіг <...> Як довго працювала гута, – невідомо, бо за пізнішими відомостями, що стосується до хут. Гутки, не видно, щоб тут існував скляний завод [22].

Слід вказати на зауваження В. Модзалевського щодо помилки у твердженні О. Лазаревського, який вважав засновником гуті Лазаря Матвійовича.

В. Модзалевський у вище згаданій праці в Глухівському повіті згадує ще один хут. Гутка, який, як він зазначає, «за гетьманським універсалом 1718 р. віддано Гамаліївському Харлампіївському монастиреві в Вороніжській сотні» [23]. Згадується цей хутір і на сторінках «Опису Новгород-Сіверського намісництва (1779–1781)», але від наявності в ньому скляного виробництва говорить лише назва. Жодних відомостей про гуту немає [24]. Натомість, О. Лазаревський під час опису володінь Гамаліївського Харлампіївського монастиря згадує про «третий млин Гутянский, там же и гуту з хуторами Борщовец и Запятницкого именуемыми, з окопами и сеножатми, и полями пахатними» [25]. Який час проіснувала ця гута, складно сказати, оскільки відомостей про її існування обмаль. Чітко можна сказати лише, що вона існувала на початку XVIII ст., а вже на 1781 р. її не існувало. Ймовірно, вона проіснувала зовсім не тривалий час.

Ще один із найдавніших скляних заводів на Гетьманщині, на думку В. Модзалевського, був у с. Гути Конотопського повіту (Конотопська сотня Ніжинського полку). О. Лазаревський вважав, що дане поселення засноване на початку другої половини XVII ст. Як підтвердження своїй думці автор наводить свідчення очевидців того часу, яке датоване 1730 р.: «Нѣякій ся гутникъ устроиль былъ гуту здавна, и к оной гутѣ – населились прихожане» [26].

У «Переписних книгах 1666 року» можна знайти відомості про Гуту Конотопського повіту, де згадується гутник Лаврентій Петров та його товариші – скляри Гнат Олексієв, Петро Єрмолов, Яков Тимофійєв. Також у Гуті проживали й селяни, серед яких було два ремісники-оболонники: Роман Іванов та Іван Никифоров [27]. Як зазначає О. Харитонова, майстри-оболонники виділилися в окремі професії в гуті й у містах, де відомі як «склярі», «болонники», «мембраністи». Отримуючи оболоні з гут, вони робили засклення вікон храмів, палаців і житла простих міщан [28].

Загалом, «Переписні книги 1666 року» ілюструють економічний стан с. Гути поблизу Конотопу, а саме зазначається: «Да в Конотопском же уїзде гута, а в ней один двор гутниковда 12 дворов гутничих ремесленых работников; і в том числе один двор пахотной, у него 2 лошади да одинъ вол; положено денежного оброку 20 алтынъ 5 денегъ да хлѣба ржи и овса 5 осмачекъ <...> На гуту положено 24 рубли» [29]. Позаяк стає зрозумілим, що гута заснована не пізніше початку другої половини XVII ст. Підтвердженням цього є її присутність у «Переписних книгах 1666 року». До якого часу проіснував скляний завод невідомо.

У «Описі Новгород-Сіверського намісництва (1779–1781)» жодних згадок про гутне виробництво у с. Гутки (Гути) Конотопської сотні не зафіксовано [30]. Немає відомостей і в О. Лазаревського згідно опису 1781 р. [31] Тому можна зробити висновок, що наприкінці XVIII ст. гутного виробництва у селі не існувало.

Гуту в с. Криськи Кролевецького повіту В. Модзалевський характеризує так: «Недалечко Крисок, а можливо, що й у самім цім пункті, за 1730-х р. була гута; тая гута непогано виробляла скляний посуд і скло до вікон». Надалі автор наводить деякі цитати зі щоденника Марковича та робить певні висновки.

У щоденникові Марковича ми зустрічаємо записи, тільки-ж не такі виразні, щоб сказати, що вони мають на увазі саме гуту в с. Крисках.

- 1) «Шохъ отпущенъ въ Криски и данъ ему приказъ <...> чтобъ шибъ простихъ и сулей 10 зъ гуты зискалъ» (20 червня 1732 р.).
- 2) «Зъ Крисюкъ привезено сюда <...> шкла, фляшокъ» (28 червня 1733 р. с. Сварково).
- 3) «До Крисюкъ послалъ 2 пuzдерка догути для зробленя фляшокъ» (3 жовтня 1733 р.).
- 4) «Отправил старосту Крисковского Шоха и велиль ему <...> в гутішкла зробить фляшок 30, да бутилокъ 50». (3 лютого р. 1737).
- 5) «Приказал я старості <...> сторонни присилки в Глухов фляшок и бутилокъ» (15 лют. р. 1737, с. Криски).
- 6) «Прислалъ же онъ (староста Крисковський) <...> бутелюкъ 50, глекъ 1, штопокъ 2, банюкъ 20, кубковъ 6» (23 грудня 1739 р.).
- 7) «Послани к нему (старості Крисковському) пuzдерокъ 2 тепер для приробрення к нимъ фляшокъ з запасомъ» (24 груд. р. 1739).

З цих записів докладно можна уявити, що вироблювано на цій гуті; у них ми бачимо: шиби, фляшки, бутилки, глеку, штопки, баньки, ба навіть кубки... Цілком можливо, що

автор «Дневника», як людина дуже заміриста, сам заклав гуту в Крисках, що належала йому, але, перечитуючи уважно його записки, ми не зустрічали на це категоричних вказівок; дарма що такий випадок, як влаштування гуту, навряд щоб лишився не відзначений [32].

Слід згадати ще один скляний завод, заснований наприкінці XVII ст., що знаходилася у слободі Новосілки Глухівської сотні. На сторінках праці «Гуту на Чернігівщині» В. Модзалевський пише: «Сл. Новосілки, Глухівського п. «Слободка Новоселки, с мелницею з двома жерновами на ріці Ясмани, при томі) же и стеклянної завод, на реки Уску одни жернова и ступи, его-ж пожитками построение», затверджена була за генеральним осавулом Михайлом Миклашевським гетьманським універсалом 1688 й 1689 рр. й царською грамотою 1689 р. Напевне – тотожна з хут. Гуткою Миклашевського, Глухівського повіту, біля допливу р. Есмани (1859 р.)» [33]. В «Малороссийском Родословнике» В. Модзалевський перший універсал гетьмана датує 1687 р. [34].

Якщо взяти сам «Універсал Івана Мазепи колишньому військовому осавулові Михайлові Миклашевському на село Зазірки, слобідку Новосілки, гуту і млин від 7 серпня 1687 р.», то в ньому, крім вище згаданих поселень, було згадано ще й с. Кочерги.

Село Кочерги з млинами, тож працею и укладом своим з греблею на рецѣ Есманы фондованими. На той же рецѣ ниже села Кочергъ купленных каменей два и ступи, греблю в селѣ в Орелѣ, на рецѣ в Орелѣ з двома каменями, а третими ступами нимъ же купленную, и ихъ працею и коштомъ натравчуся. А на той же речцѣ в Олеллѣ више прозиваемого урочища Будища новофундований млинъ о двох колах з менемъ и ступами будучий, а при томъ гуту и слободку, нарицаемую Новосюлки з двома каменями млива на речцѣ Ясманѣ лежачими [35].

В О. Лазаревського про слобідку Новосіли Глухівської сотні жодних відомостей немає, але під час опису маєтностей М. Миклашевського зазначає: «в 1687 г. Мазепа дал ему с. Кочерги» [36], яке вище згадувалося в універсалі. Також вказує, що «Глуховские имения заключали в себе села: Воргол, Зазирки, Волокитин, Кочерги и Палеевку, слободы и хутора Дорошовку, Колошиновку, Кубаров и др.» [37].

Таким чином, можна сміливо припустити, що гута була заснована близько 1687 р. поблизу слободи Новосілки Глухівської сотні, яка досить швидко зникла з мапи Ніжинського полку. В «Описі Новгород-Сіверського намісництва (1779–1781)», як і в «Описани Старой Малороссии», про слободу Новосілки відомостей немає, тому припущення В. Модзалевського щодо тотожності її з хут. Гуткою Миклашевського, Глухівського повіту, біля допливу р. Есмани (1859 р.), можна підтримати.

На річці Білиці у с. Білиця Ямпільської сотні в 1689 р. з дозволу Івана Мазепи [38] було закладено ще одну гуту для виробництва скла. «За універсалом гетьмана Мазепи від 12 лютого р. 1689 архієпископ Лазар Баранович «в ключу Новгородском, в грунтах катедре Черниговской устроил стеклянної завод в урочищи на речке Белице»; цей завод визнала за Чернігівською «катедрою» царська грамота року 1693, а згодом – «на означеной же рѣчке Белици, близ показанного заводу гетьман Мазепа власнимъ своимъ коштомъ устроилъ двѣ греблѣ и на них двѣ мелницѣ» [39]. Про існування двох млинів у с. Білиця говорить і О. Лазаревський [40], але відомостей про гуту немає. Натомість В. Модзалевський розповідає: «Коли Скоропадський р. 1709 віддав Ямпільську волость кн. Меншікову, управителі Меншіківські завод у Білиці силоміць прилучили до його маєтків. Отож в опису цього року в складі володінь Меншікова зазначе-

но «две слободки, называемые гуты: одна Гарасимова, а другая Перехрестова». З цього бачимо, що за Скоропадського тут було вже дві гуті, що звалися за йменнями гутників» [41]. Відомостей про те, скільки існувала гута, які давала прибутки і яка кількість робітників на ній працювала невідомо, але В. Модзалевський зазначає, що станом на 1748 р. гуті на р. Білиці вже не було.

Як бачимо, відомостей про економічну складову скляних заводів досить мало. Подекуди тяжко чітко датувати час їхнього існування. Завдяки використанню «Описів» і «Переписів» різних років, можна приблизно визначити хронологічні межі існування тієї чи іншої гуті.

На прикладі гуті Івана Томаченка, що у Вороніжській сотні (хут. Гутка), маємо уявлення ринкової вартості скляного заводу станом на 1675 р. який становив 75 золотих. З розрахунку, що на той час 1 золотий = 25 московським копійкам, то вартість гуті становить 18 руб. 75 коп. Для порівняння вартості цієї гуті з іншими, можна навести приклад «Купчі гутника Брецького Криштопа Буки», який у 1705 р. продав Якову Лизогубу гуту за 14 коп. – це 7 руб. [42].

Натомість, за даними «Переписних книг 1666 року» гута поблизу Конотопу сплачувала лише щорічний податок в розмірі 24 руб. Беручи до уваги розмір загального податку («307 рублевъ 23 алтына 5 денегъ») [43], який припадав на Конотоп і приписані до нього населені пункти, можна вирахувати, що гута сплачувала до скарбниці близько 7,8 %.

Як бачимо, за невеликої зайнятості населення (10–20 чоловік) гута давала немалий прибуток, але водночас потребувала значних затрат, особливо коли поташ й інші необхідні для виробництва матеріали були привізними – тобто купувалися де інде, а не вироблялися на місці. Гуті в житті Ніжинського полку посідали важливе місце. Вони насамперед забезпечували місцеву потребу населення у віконному склі, скляному посуду й інших різноманітних виробів зі скла. Враховуючи комунікаційний і матеріальний стан доріг і надзвичайну здатність скляних виробів до пошкодження, напрошується важливий висновок, що таких гутних заводів повинно бути якомога більше в одному з найбільших полків Гетьманщини. Але географічне його розташування не дозволяло широкому поширенню гут. Тому вони були зосереджені у північно-східній частині полку. В економічному плані гуті являли собою мануфактуру. До такої думки прийшли і відомі дослідники О. Компан і В. Рожанківський. Ураховуючи те, якими податками обкладалася гута, можна припустити, що прибутки гуті були надзвичайно високими. Більшість гуті перебували у старшинських і монастирських володіннях. Вони використовували для роботи на гуті не лише кріпосних селян, але й вільнонайману робочу силу, якій потрібно було за виконану роботу платити. На думку В. Борисенка, не зважаючи на всі затрати, скляні заводи мали прибутки, які власники використовували для розширення виробництва чи спрямовували в інші галузі свого виробництва [44].

Таким чином, гутний промисел в економічному житті Ніжинського полку відігравав значну роль і вже у XVIII ст. займав важливе місце як осередок мануфактурного виробництва.

Джерела та література

1. *Компан О.С.* Міста України в другій половині XVII ст. / О.С. Компан. – К. : Вид-во АН УРСР, 1963. – С. 232.
2. *Модзалевський В.* Гуті на Чернігівщині // Збірник Історико-Філологічного Відділу ВУАН. – Ч. 39. – К. 1926. – 201 с.

3. *Виногородська Л.І.* До історії керамічного та скляного виробництва на Україні у XIV–XVIII ст. / Л.І. Виногородська // Археологія. – 1997. – № 2. – С. 129–140.
4. *Мартинюк С.* Давнє скло в Україні / С. Мартинюк // Скло України. – К., 2004. – С. 15–25.
5. *Починюк Е.Ю.* Про класифікацію пізньосередньовічного скляного посуду / Е.Ю. Починюк // Середньовічні старожитності Центрально-Східної Європи. – Чернігів, 2008. – С. 122–128.
6. *Харитоновна О.В.* Скло козацьких пам'яток України XVII–XVIII ст.: джерелознавчий аспект : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.06 – Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни / О.В. Харитоновна. – Дніпропетровськ, 2010. – 19 с.
7. *Циглик В., Мартинюк С.* Скляне виробництво на поселенні IV–IVст. н.е.ри біля с. Комарів // Скло в Україні історія та сучасність : Матеріали наукової конференції. – Львів, 1995. – С. 7.
8. Економічна історія України: Історико-економічне дослідження : в 2-х т. / [ред. рада: В.М. Литвин (голова), Г.В. Боряк, В.М. Геєць [та ін.]; відп. ред. В.А. Смолій; авт. кол.: Т.А. Балабушевич, В.Д. Баран, В.К. Баран [та ін.]; НАН України, Інститут історії України. – К. : Ніка-Центр, 2011. – Т. 1. – С. 227, 310–311.
9. Там само. – С. 375.
10. *Модзалевський В.* Вказана праця. – С. 16–17.
11. *Лазаревский А.* Описание Старой Малороссии. Материалы для истории заселения, землевладения и управления. – К., 1893. – Т. 2. Полк Нежинский. – С. 48.
12. *Компан О.С.* Вказана праця. – С. 268–270.
13. *Лазаревский А.* Вказана праця. – С. 387–388.
14. *Модзалевський В.* Вказана праця. – С. 47.
15. Там само. – С. 47–49.
16. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського НАН України, ф. І, спр. 54143, арк. 108 зв.
17. Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі – ЦДАК України), ф. 51, оп. 3, спр. 904, арк. 1–3.
18. Опис Новгород-Сіверського намісництва (1779–1781) / [підготовка до друку та передмова П. Федоренка]. – К., 1931. – С. 364.
19. *Компан О.С.* Вказана праця. – С. 268–269.
20. *Лазаревский А.* Вказана праця. – С. 362.
21. *Модзалевський В.* Вказана праця. – С. 55–56.
22. Там само. – С. 55.
23. Там само. – С. 54.
24. Опис Новгород-Сіверського намісництва... – С. 454.
25. *Лазаревский А.* Вказана праця. – С. 353.
26. Там само. – С. 218.
27. *Романовський В.О.* Переписні книги 1666 року / Пригот. до вид. і зредагував В.О. Романовський. – К. : УАН, 1933. – С. 119–120.
28. *Харитоновна О.* Значення вивчення технологічної обробки скла в культурно-хронологічному аспекті / О. Харитоновна // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні : Зб. наук. ст. – К., 2012. – Вип. 21, ч. 1. – С. 204.
29. *Романовський В.О.* Вказана праця. – С. 148–149.
30. Опис Новгород-Сіверського намісництва... – С. 493.
31. *Лазаревский А.* Вказана праця. – С. 218.
32. *Модзалевський В.* Вказана праця. – С. 65–66.
33. Там само. – С. 81.
34. *Модзалевский В.* Малороссийский Родословник. – К., 1912. – Т. 3: Л–О. – С. 477.
35. Універсал Івана Мазепи колишньому військовому осавулові Михайлові Миклашевському на село Зазірки, слобідку Новосілки, гуту і млини. 1687, серпня 7. Гадяч // Універсали Івана Мазепи 1687–1709. – К. ; Львів : НТШ, 2002. – С. 71–72.
36. *Лазаревский А.* Описание Старой Малороссии. Материалы для истории заселения, землевладения и управления. – К., 1888. – Т. 1. Полк Стародубский. – С. 29.
37. Там само. – С. 33.
38. ЦДАК України, ф. 133, оп. 1, спр. 116, арк. 1; Модзалевський В. Гуту на Чернігівщині... – С. 135–136.

39. *Модзалевський В.* Гути на Чернігівщині... – С. 43.
40. *Лазаревский А.* Описание Старой Малороссии... – Т.2. Полкъ Нѣжинскій. – С. 506.
41. *Модзалевський В.* Гути на Чернігівщині... – С. 44.
42. Там само. – С. 134–135.
43. *Романовський В.О.* Вказана праця. – С. 150.
44. *Борисенко В.* Соціально-економічний розвиток Лівобережної України в другій половині XVII ст. – К. : Наукова думка. – 1986. – С.128.

Кравивний Р. Гутний промисел на теренах Ніжинського полку у середині XVII – XVIII ст. У статті висвітлено процес утворення та розвитку гутного промислу та його економічна значимість на теренах Ніжинського полку у середині XVII – наприкінці XVIII ст. Простежені масштаби виробництва та їх осередки. Проаналізовано стан розробки проблеми в історіографії.
Ключові слова: Ніжинський полк, промисел, гута, мануфактура.

Кравивный Р. Гутный промысел на территории Нежинского полка в середине XVII – XVIII в. В статье освещен процесс образования и развития гутного промысла и его экономическая значимость на территории Нежинского полка в середине XVII – конце XVIII в. Отслежены масштабы производства и их ячейки. Проанализировано состояние разработки проблемы в историографии.
Ключевые слова: Нежинский полк, промысел, гута, мануфактура.

Кравивний Р. Guta trade on the territory of Nizhyn Regiment in the middle of 17 – 18 centuries In the article we can learn the process of formation and progress of Guta trade, its economic significance on the territory of Nizhyn regiment in the middle of 17 – the end of 18 centuries. Retraced scale and centre so fits manufacture. Analysed the state of development this problem in historiography.
Key words: Nizhyn Regiment, trade, guta, manufactory.

[надійшло до редакції: 11.09.2014 р.]

УДК 94(477):35.073.52«189/191»

Вера НАЗАРОВА
(Москва)
Маргарита МЕЛЬНИК
(Глухов)

Финансово-кредитные учреждения города Глухова конца XIX – начала XX века

Первые попытки устройства в России государственных кредитных учреждений относятся к XVIII в. В 1733 г. императрица Анна Иоанновна, имея в виду «совершенное отсутствие кредитных учреждений и огромное вследствие этого лихоимство ростовщиков», повелела открыть ссуды из Монетной Конторы. Кредитные операции Монетной Конторы были очень незначительны и, вероятно, вскоре были прекращены, так как кроме упомянутого указа не встречается дальнейших следов их существования [1]. В середине XIX в. после коренных преобразований в России началось бурное развитие банковской системы. За последние 50 лет существования Российской империи оно всецело охватило большинство городов страны. В этот период начали активно открывать